

Så utvecklar vi den sociala ekonomin

Lars Bryntesson

Det känns speciellt att komma till Örebro, som är något av en vagga när det gäller demokratifrågor. Örebro är en framsynt kommun på flera sätt.

Lars Bryntesson är 47 år, har jobbat i statsförvaltning och som lokal politiker. Även på kooperativa institutet och i regeringskansliet. Inger Davidsson var chef då. Hon hade ett ideellt engagemang som var betydelsefullt.

Den tredje sektorn är egentligen ett felaktigt namn. Borde heta första sektorn, tyckte Inger, eftersom den var först. Ideellt engagemang fanns långt innan både privat och offentlig sektor ens var påtänkta.

Lars har också varit kommunalråd och kommunstyrelsens ordförande i Värmdö kommun. År 2001 bröt sig kd, c och fp ur det moderatledda styret. Då blev Bryntesson kommunstyrelsens ordförande, trots att han stod ganska långt ned på s-listan.

På 80-talet var det många dagisplatser som kom till genom att föräldrar tog egna initiativ till att starta kooperativa daghem. Socialdemokrater tyckte att det var bra. Moderaterna tyckte det var lite tveksamt. Efter ca 1 år visade det sig att den privata marknaden hade vunnit marknadsandelar i relation till den offentliga sektorn. Kooperativa dagis klassas ju som privata. Då blev moderaterna mer positivt inställda och socialdemokraterna mer skeptiska.

Här kommer vi till klon i resonemanget. Den klassiska frågan handlar om uppdelningen mellan privat och offentlig sektor. Men riktigt så enkel är inte verkligheten. I andra länder beskriver man det mer nyanserat och tillför ytterligare en sektor, den sociala sektorn.

Det som var så bra med det Inger Davidsson startade var att den sociala ekonomin blev ett eget politikområde.

Det har hänt mycket de senaste åren på området. När Sverige blev medlem i EU var vi tvungna att förhålla oss till EU-begreppet "social ekonomi". Blomman, som var folkrörelseminister, ville ha igång ett folkrörelsearbete om detta. Då startades en arbetsgrupp som gick över departementsgränserna.

Vad är social ekonomi? Det var inte så enkelt att definiera. Ska man ha med sig alla aktörer på båten gäller det att förankra definitionen ordentligt. Beroende på hur man räknar så blir sektorn väldigt stor. Ett förslag till definition arbetades fram.

"Med social ekonomi avses organiserade verksamheter som primärt har samhällliga ändamål, bygger på demokratiska värderingar och är organisatoriskt fristående från den offentliga sektorn.

Dessa sociala och ekonomiska verksamheter bedrivs huvudsakligen i föreningar, kooperativ, stiftelser och liknande sammanslutningar. Verksamheten inom den sociala ekonomin har allmännyttan eller medlemsnytta, inte vinstintresse, som främsta drivkraft."

En persikodefinition, med en hård kärna. Inte en kokosnötdefinition, med ett hårt skal och ett skvalpiggt innehåll.

Det finns bara två problem med begreppet. Det ena är social och det andra är ekonomi. Orden ger ibland olyckliga associationer. Vad det handlar om är mellanmännsliga resurser, men det är inte en gångbar benämning.

I slutet av 90-talet skrev regeringen in i regleringsbrevet till länsstyrelserna att man särskilt ska återrapportera hur man arbetar med den sociala ekonomin som resurs. Detta skapade en efterfrågan från länsstyrelserna på att få reda på vad social ekonomi var för något. Sedan togs begreppet in i länsstyrelsernas regionala planering.

När det gäller arbetet i strukturfonderna har man nuförtiden med den sociala ekonomin på ett helt annat sätt än tidigare då allting antingen var privat eller offentligt.

I Värmdö har man ett givande, blocköverskridande samarbete vilket ger ett mer konstruktivt klimat än den gamla icke-konstruktiva blockpolitiken. Där är man över partigränserna intresserade av att föra en diskussion om hur man kan utveckla näringslivet lokalt med hjälp av ett program för att utveckla den sociala ekonomin. Värmdö var den första kommunen i landet med att ta fram ett sådant program 2003. 2006 togs det andra programmet.

Varför gjordes detta?

- Man utgick ifrån grundsynsättet att samhället består av flera sektorer. Man ville också komma ifrån synsättet att kommunen gör allt bäst själv eller det som säger att marknaden löser allt bäst.
- Kommunens synsätt och ambitioner skulle bli känt bland medarbetare, medborgare, föreningsliv och andra aktörer i omvärlden.
- Det handlade också om att skapa ett förhållningssätt till brukarinflytande och social ekonomi.
- Syftet var att skapa inflytande, välfärd och en god närmiljö

År 2001 hölls en konferens i Gustavsberg om social ekonomi som samlade 200 deltagare. Då sa man till föreningslivet i kommunen att vi kommer att hantera social-ekonomi-politiken på samma sätt som man hade hanterat en politik för näringslivspolitik. En utmaning gavs till föreningarna att om de samlades i ett föreningsråd så skulle man ha dem som en seriös samarbetspart. År 2002 startade Värmdö föreningsråd. 2003 kom programmet för att främja social ekonomi. År 2004 kom de första stora satsningarna – SLUP- utvecklingspartnerskap, en folkomröstning och skatten, arenastrategin och barn- och ungdomssatsningen. År 2005 kom ytterligare konkreta exempel – VA-strategin, SAMgräv och frivilligcentralen Gustavsgården.

Grunden för regimskiftet 2001 var en ekonomi körd i botten. Därför inledde man mandatperioden med en skattechöjning och fick ordning på ekonomin. När man så fick möjlighet att sänka skatten igen gick man ut i en folkomröstning och frågade medborgarna om de ville ha sänkt skatt med 20 öre eller om de ville att kommunen skulle satsa på föreningslivet. Med det fick man igång ett samtal bland kommuninvånarna om dessa två alternativ. Resultatet blev att 82% ville göra satsningen medan 18% ville sänka skatten. På detta fick man upp valdeltagandet i EMU-valet, eftersom folkomröstningen ägde rum samtidigt.

Alltså gjorde man satsningen. En arenastrategi som handlade om att bygga ut idrottsarenan med hjälp av idrottsföreningarna genomfördes till en lägre kostnad och med större engagemang än om man hade lagt ut uppdraget på ett vinstdrivande företag. År 2005 startades frivilligcentralen Gustavsgården. En dagverksamhet för pensionärer. Efter ingående diskussioner med föreningslivet initierades verksamheten.

Det blev en politisk diskussion om detta, grundat på två ”intellektuella statskupper”. Den ena går ut på att det bara finns två samhällssektorer och den andra säger att allt som inte kommunen gör måste upphandlas med konkurrens. Då diskuterade man med pensionärsföreningarna om att lägga över verksamheten i föreningen Guldkantens regi, utan upphandling. Ärendet prövades juridiskt och kommunen fick rätt. Idag är det 70-80 äldre som engagerar sig i denna verksamhet och som får mening i sitt liv på det här sättet.

Senare upptäckte man att många läkare får besök för att bota folksjukdomen ”ensamhet”. Det är ett dåligt sätt att använda skattemedel på att låta läkare lösa det problemet. Bättre i så fall att remittera de äldre ensamma till Guldkanten, så slår man två flugor i en smäll.

De mjuka sidorna – fritidsgårdar och fritidsanläggningar, har präglats av utvecklingsprogrammen för social ekonomi. De hårda frågorna handlar om vatten och avlopp. Dessa ledningar behövde byggas ut väldigt snabbt i skärgården, av miljöskäl. I den utbyggnaden arbetade man med att genom föreningslivet utbilda i VA-frågor i en folkbildningskampanj. Därigenom kunde man vända uppfattningen att folk inte ville ha vatten och avlopp till sina fritidshus till en efterfrågan på detta och man slapp rättsprocesser mot medborgarna.

Vattenfall krävde att få dra ut elektricitet till skärgårdsöarna. Från kommunens sida sa man att man var positiv till att dra ut el-ledningar i skärgården. Men inte utan att man först hade haft en ordentlig dialog med medborgarna. Genom föreningslivet organiserades en grupp som hade kompetens i dessa frågor och som gick in i dialog med Vattenfall. Medborgargruppen ville att man skulle gräva ner kablarna i jorden, men det tyckte Vattenfall skulle bli för dyrt. Medborgargruppen, SamGräv, menade att Vattenfall hade fel i sina kalkyler. Till slut enades man om att skillnaden i pris inte var så stor som man först hade trott. Sedan kom man fram till olika praktiska lösningar om att gräva ner andra kablar när man ändå höll på och grävde, samt om att frigöra den mark som hade blivit upptagen om man hade hängt kablarna i luften istället (bland annat). Därmed kunde Vattenfall, genom dialogen med medborgarna, nå en lösning som gav en vinna-vinna-situation och som blev bättre än den man hade tänkt sig från början.

Nightbikers, Värmdöpolarna och Nattvandrarerna är olika nattvandringsgrupper som är aktiva i Värmdö. DONA är Värmdö föreningsråd. SAMgräv, Arenastrategin och Munkmora är andra föreningar aktiva i den sociala ekonomin.

Värmdömodellen, handlade om att Värmdö skulle ta sitt ansvar för flyktingmottagandet och börja ta emot flyktingar. Nationaldemokraterna blev intresserade av detta och gjorde en del rasistiska utspel. Beslutet togs ändå i fullmäktige och dagen efter ringer den lokala motorcykelklubbens ordförande och erbjuder klubben att bli faddrar till flyktingarna, som ett svar på Nationaldemokraternas kampanjer.

Det modiga högstadiet – ett annat projekt. Som socialdemokrat är Lars positivt inställd till friskolor. Inte alla varianter – de som drivs av vinstdrivande bolag eller liknande har sina brister. I det här exemplet startade man en gemensam 6-9 skola som kommunen skulle äga

tillsammans med två privata låg- och mellanstadieskolor. Detta gick inte att genomföra eftersom skolverket inte godkände det sättet att samarbeta. Dock var det en intressant idé som hade kunnat utvecklas om inte borgarna hade vunnit valet och skippat försöket till förmån för traditionella privata friskolor.

Varje tjänsteman i vårt land har inpräntat i sin ryggrad att så fort något inte ska göras i egen regi så ska det upphandlas. Men i Värmdö kommun har man antagit följande utgångspunkter.

- Upphandling skall **alltid** tillämpas när kommunen vill lägga ut verksamhet eller köpa tjänster utifrån syftet att åstadkomma bästa pris vägt mot kvalitet.
- Upphandlingen ska genomföras så att även aktörer inom den sociala ekonomin ges möjlighet att lämna anbud.
- När verksamheten upphandlas ska även möjligheten till personalkooperativ prövas.
- Upphandling ska **inte** tillämpas när kommunen vid utläggning av verksamhet eller köp av tjänst har en annan ambition än att åstadkomma bästa pris vägt mot kvalitet, t ex uppmuntra ökat brukarinflytande eller skapa förutsättningar för lokal utveckling.
- I dessa fall skall **istället bidrag**, vid sidan av de normerade bidragssystemen, användas.
- Vid bidragsgivning kan avtal om partnerskap, med enstaka förening eller grupp av föreningar, formuleras. Detta skall dock inte vara lika detaljerat som vid en upphandling av entreprenad.

I Värmdö var syftet med de politiska programmen att få genomslag för tänkandet. När man ska göra något nytt inkluderar man föreningar och medborgare i diskussionen om hur man ska göra. Till exempel i att starta ett arbetskooperativ för ungdomar med funktionsnedsättning. ”Förut kände vi oss som att vi stod utanför samhället, numera känner vi att vi är en del av det”

Man ska alltid lägga ett raster av social ekonomi på den verksamhet man bedriver. Värmdö kommun har på detta sätt fått ett rykte om sig att vara en föreningsvänlig kommun.

Värmdö har också börjat jobba operativt för att upptäcka mekanismerna i den sociala ekonomin. Det finns regioner som Västra Götaland som har antagit liknande program för att jobba på det sättet.

Frågor

Fråga

Hur fortsätter programmet nu när det blivit maktskifte?

Lars

Det har blivit en stark utvecklingskraft i detta, det utvecklas av sig självt. Dock har den politiska retoriken om marknadslösningar tornat upp som ett hot mot dessa samverkanslösningar. Just nu dominerar kundperspektivet och systemskiftet, men det har inte helt tagit överhanden ännu. Moderaterna har dock viss öppenhet för den sociala ekonomin, men inte med samma entusiasm som de andra partierna.

Får man in det här arbetssättet i tänkandet så är det inte lätt att avskaffa det. Då blir det både sämre och dyrare och det vill ingen ha.

Fråga

I måndags förra veckan gav tre departement fyra myndigheter i uppdrag att ta fram ett program för social ekonomi. Kommer det att ha någon betydelse?

Lars

Ja, det är bra att man tar initiativ för detta. Problemet är att man sätter in modellen i ett kundvalsperspektiv. Inger Davidsson menade att man skulle satsa på den sociala ekonomin utifrån dess egna förutsättningar. Satsar man på föreningslivet i ett marknadsperspektiv riskerar man att få privata monopol istället och det behöver inte vara bättre. Den här typen av initiativ växer sig starka på egen kraft, underifrån.

EU-medlemskapet har varit en viktig bidragande kraft till den här utvecklingen.

Fråga

Det är en norm att utvecklingen måste ske underifrån. Hur kan det vara möjligt att driva på sånt här uppifrån?

Lars

Man kan skapa *förutsättningar* uppifrån. Gödsla terrängen och vattna. Sedan måste initiativen komma underifrån.

Fråga

Berätta om det pedagogiska arbetet med att få tjänstemännen med i arbetet.

Lars

Det är det svåraste arbetet. När jag blev politiker själv trodde jag att jag skulle få hålla på med politikens innehåll. Det var helt fel. 90% av arbetet handlar om att få med sig folk. Om ledarskap. Det sitter så hårt i vårt samhälle att vi bara har två sektorer. Båda dessa förenklade synsätt är fel, men de sitter djupt i tjänstemännens ryggrad.

Det handlade om att ta programmen och sedan pränta in i tjänstemännens medvetanden vad det gick ut på. En del chefer fick bytas ut. Det tog många år innan man fick acceptans för det tänket.

Tro inte att det bara är att ta ett politiskt beslut och att det sedan blir så. Man tar beslutet, sedan börjar arbetet.

Det är också viktigt att de som är politiskt ansvariga säger samma sak, är uthålliga och tydliga och driver på ordentligt. Ibland tar politiker på sig en tjänstemannaroll och upphör att vara politiker.

Fråga

Hur funkar det i relation till fackliga organisationerna?

Lars

Bra fråga. Vi har haft bra diskussioner med kommunal, till exempel, som skulle kunna vara hårda motståndare mot detta. Men fackliga organisationer är en del av den sociala ekonomin och den vill vi ju samverka med och gynna. Facket bidrog med en formulering i programmet, att förändringarna sker "efter vederbörlig förhandling". Sedan var facket helt med på tåget. Inte på någon punkt har det varit problem med facket.

Problemet har varit tjänstemännen i den egna organisationen.

Fråga

Kompetensargumentet – att det bara är de som arbetar i kommunen som är tillräckligt kompetenta.

Lars

Guldkanten, som avknoppades, där handlade kompetensen om att mobilisera människor. Amatörismen var en förstärkning av verksamhetens kvalitet. Det gäller att använda kvalitetsbegreppet också. Engagemang är kvalitet.

Många politiker gör fel. De ställer sig bakom tjänstemännen och gömmer sig istället för att ta dialogen med medborgarna.

Fråga

Vilken verksamhet har Guldkanten?

Lars

Det är dagverksamhet för äldre och en massa olika aktiviteter som också genererar intäkter till verksamheten. Pensionärsföreningarna är aktiva där. PRO och SPF samarbetar väldigt bra i det här exemplet.

Social ekonomi har varit mycket mer välutvecklad i glesbygdsregioner – av tradition. I skärgården, som är en glesbygd i Värmdö kommun, är den sociala ekonomin en självklarhet. Men mot detta kan man säga att våra invandrartäta områden håller på att utveckla den här typen av verksamheter mycket snabbt just nu. Där är det demokratiska underskottet stort och där behövs den sociala ekonomin.

Tord

Det som den sociala ekonomin kan bidra med är mening och sammanhang. Man får vara efterklok – när det offentliga rullade ut och tog över mycket verksamhet från den ideella sektorn så försvann en stor del av engagemanget.

Lars

Skälet till att vi inte har någon stark konsumentrörelse är att vi kommunaliserade den. Många kommunala verksamheter började som ideellt engagemang. Sedan blev det kommunalt och nu håller det på att bli privat.

I norra Italien har man en lagstiftning som gynnar den sociala ekonomin. Det leder också till ett starkare privat näringsliv. Då handlar det egentligen om att bekräfta entreprenörstänkandet i samhället.

Rifkin: om man ska förstå betydelsen av social ekonomi ska man titta på upplösningen av Sovjetunionen. Där fanns ingen social ekonomi. När allt över en natt förvandlades till en kapitalistisk superekonomi så blev det väldigt starka spänningar i samhället. Folk dog av svält under en övergångsperiod. I detta vakuum växte maffian fram istället. När man saknar social ekonomi som en buffert i samhället skapas istället en fjärde sektor, den kriminella sektorn, och tar det ansvaret istället.

Den sociala ekonomin har också betydelse för tillväxten och för välfärden. En resurs för demokrati, välfärd och tillväxt.

Fråga

Var inte borttagandet av kommunaldelsnämnderna ett steg tillbaka i det här avseendet?

Lars

Politiken måste lösgöra sig från föreställningen att det är konkurrens om själarna. Det gäller att skapa mer engagemang. Folkomröstningar, till exempel, är inte ett hot mot politiken. De skapar mer engagemang.

Fråga

Det finns nog mer engagemang idag än när vi hade kommunaldelsnämnder. Det bör finnas lokalt engagemang, men kanske inte genom kommunens hjälp.

Lars

Det blir mer ett klient-tänkande då. Ska man relatera till en vetenskaplig diskussion kan man betrakta medborgare som klienter eller som kunder. Vi borde betrakta dem mer som deltagare.

Fråga

Kommunen är ju inte bara sin organisation i form av politisk struktur, utan också sin förvaltning. Den förutsätter att det finns en social ekonomi som levererar in engagemang. Risken är att politikerna blir tjänstemän, att de blir instrumentella.

Lars

Varenda en som pratar om upphandling pratar om vilka regelverk som gäller. Få pratar om syftet – att det ska vara konkurrens. Det är ju syftet som är det viktiga, inte vilka basbelopp som gäller för att man ska kunna trixa med systemet.

Fråga

Fortsätter föreningsrådet att fungera väl?

Lars

Ja, men inte med lika nära relationer till kommunen som tidigare. Värmdö är den kommun i landet som har mest välfungerande återvinningsverksamhet. Det är hög kvalitet på materialet man får i insamlingsboxarna. Därför gav man föreningslivet rätt att själva samla in den här sortens material, vilket har gjort föreningarna ekonomiskt självständiga. De är inte lika beroende av kommunens bidrag.

Fråga

Har ni diskuterat utmaningsrätt?

Lars

Nya majoriteten har diskuterat utmaningsrätt. Ska man ha utmaningsrätt är det viktigt att den är ömsesidig. Även den kommunala organisationen måste kunna utmana. Ibland är det ett verktyg enbart för privatisering. Det är jag tveksam till.

Grundfrågan är den här – vill vi att en fråga ska lösas på en marknad eller vill vi att den ska lösas genom partnerskap? Partnerskapet är ett helt annat synsätt. Konkurrensfilosofin leder oftast till att vi får stora privata monopol, istället för offentliga.

Fråga

Hur reagerar den ideella sektorn på att samarbetet med kommunen förändras? Kan inte partnerskap med kommunen upplevas som byråkratiskt?

Lars

Föreningar kan säkert tycka att kommunen är byråkratisk. Den kan vara ett hinder för samarbetet.

Inget är så effektivt som en bra byråkrati. Titta på Preussens Tyskland. Man måste vara trygg i det okontrollerbara.

Vi har en underbar socialchef i Värmdö som kan det här med social ekonomi. Hon har varit helt avgörande för arbetet i socialförvaltningen i samarbetet med föreningar, men hon gör det utifrån sin professionella roll. Hon har gjort så att förvaltningen nu ser den sociala ekonomin som en resurs. Det handlar om att man har en förvaltning som känner sig trygg i förändringen.

Fråga

Man måste definiera någonstans vad som är medborgarnas behov och med det som utgångspunkt diskutera vad man får ut av i vilken regi något drivs.

Fråga

Kan du, avrundningsvis, berätta om dina erfarenheter av programarbeten på länsnivå?

Lars

Västra Götalandsregionen visade tydligt att de ville göra det på regional nivå som Värmdö gjorde på kommunal nivå. Folkhälsofrågorna är en naturlig fråga för samverkan med den sociala ekonomin. Men mina kunskaper om social ekonomi på regional nivå är begränsade.